

GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR
(SZERK.): JOGI DIAGNÓZISOK. A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY
HATÁSAI A JOGRENDSZERRE (BUDAPEST: TK
JTI-L'HARMATTAN 2020) 375.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.08>

Rendhagyó az alkalom, aminek kapcsán ez a kötet megjelent, rendhagyó a téma, a megközelítés, az egész helyzet. Örülnünk kéne az újabb tudományos sikernek, amit a borítón lévő vírusokhoz hasonlóan sokszínű tanulmányok testesítenek meg, de az örömet beárnyékolja az apropó: az a pandémia, ami az egész világot megrázta, s ami már több mint egy éve csak lassan enged a szorításából. Most úgy tűnik, nemcsak látjuk az alagút végét, hanem talán ki is értünk belőle, de nem ez volt az első, és nem tudható, jönnek-e még újak.

A szerzők többsége nem élt meg öt közvetlenül érintő háborút, forradalmat, tömeges súlyos megbetegedést sem. Számukra a kontinenseket érintő járvány történelem vagy olvasmányélmény, gondoljunk Thomas Mann, Albert Camus vagy Daniel Defoe klasszikus regényeire. Shakespeare híres szerelmesei sem veszték volna oda, ha János szerzetest nem egy járvány miatti karantén akadályozza meg abban, hogy időben eljuttassa Lőrinc barát levelét Rómeóhoz. Az érzékletes sorok ma újra aktuálisak:

*„... azt hitték a városőrök,
Hogy mind a ketten oly helyen forogtunk,
Hol döghalál és fertőzet lakik,
Ajtónk lezárták és mi ottrekedtünk. [...]*

A fertőzettől itt mindenki retteg.^m

A súlyos, pusztító járványok végigkísérték az emberiség történetét, ahogyan erre a megoldások részben eltérő módjait elemző, s az európai történelmi összefüggéseket bemutató tanulmányában Koi Gyula is utal. A XXI. századba lépve mégis sokan reménykedtünk, hogy a felgyorsult tudományos fejlődéssel együtt talán ezek is a történelem részévé váltak, nincs többé aktualitásuk, kezelhetővé szelídültek. Sajnos tévedtünk. S így ez a világpusztító kór nemcsak a politikai döntéshozókat vagy a nyomban az első vonalba kerülő orvosokat, virológusokat, ápolókat, hanem a társadalomtudósokat, jogászokat is váratlanul érte.² Váratlanul, de nem teljesen felkészületlenül, hiszen a különleges jogrend korábban elfogadott szabályait és alkalmazhatóságuk feltételeit illetően már évek óta viták folytak.³

Ezeknek az előírásoknak a gyorsan kialakuló súlyos konkrét helyzettel történő szembesítése a jogi kutatómunkát

¹ William SHAKESPEARE: *Rómeó és Júlia*. Ötödik felvonás. Második szín (Kosztolányi Dezső fordítása).

² Egyetlen büntetőjogi példával élve: járványügyi szabályszegés bűncselekménye miatt (Btk. 361. §) a 2020 előtti évtizedekben mindössze 15 bűncselekmény vált ismertté, s ezek is zömmel fertőző állapotbetegségek kapcsán.

³ Lásd pl. JAKAB András – TILL Szabolcs: „A különleges jogrend” in: TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs – CSINK Lóránt (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 485–513.

általában jellemző elmélyült töprengés, kikerült stratégiák helyett gyors cselekvést kíván. Át kell tekinteni a békebeli szabályozástól eltérés körét, módját, eszközeit, felül kell bírálni a megszokott prioritásokat, érdekrangsorokat. Korai lenne eldönteni, mindez hogyan sikerült, mit lehetett volna jobban, hatékonyabban csinálni. Most, hogy lassan túl vagyunk a harmadik hullámon, a helyzet globális kezeléséről elmondható, hogy nem diadalmas sikertörténetről beszélhetünk, de nem is látványos és nyilvánvaló kudarcról. Nem mentség, legfeljebb magyarázat, hogy a korlátozások kapcsán sokat emlegetett szükségesség és arányosság határainak helyességét csak utólag, bizonyos távlatból lehet megítélni.

Nos, ezt a dilemmát érzékeltetik a még tavaly év végén lezárt kötet tanulmányai, alkotmányjogi, nemzetközi jogi, magánjogi, közjogi nézőpontból kritikusan elemelve, értékelve a járványhelyzetet és a védekezés különböző jogi aspektusait. Mindez kapcsolódik az Intézetünkben egy ideje folyó kutatásokhoz, amelyek a jogrendszer reagálóképességét vizsgálják. Nyilvánvaló, hogy a reagálóképesség nemcsak a gyors, rugalmas döntések igényére szorítkozik, hanem az adott helyzetben a valóban adekvát, hatékony, de egyben mértéktartó válaszok megtalálását, alkalmazhatóságát és alkalmazását jelenti. Indokolt tehát a reagálóképesség kapcsán nemcsak időbeli vagy formai, hanem tartalmi kritériumokat is támasztani.

A kötetet elolvasva úgy vélem, mindez alapvetően sikerrel járt. Ezúttal nincs módom ezt tanulmányról tanulmányra haladva részletesen igazolni. Kedvcsinálónak ajánlom a könyv szerkesztőinek Gárdos-Orosz Fruzsínának és Lőrincz Viktor Olivérnek a kötet meg-

szokottnál részletesebb előszavában olvasható ajánlását. Néhány gondolat felidézését és pár rövid reflexiót azonban engedjenek meg nekem is.

A bevezető tanulmányban Vörös Imre professzor arra a tüzetesen megindokolt következtetésre jut, hogy rendkívüli helyzetben a jogrendszer egymást fedő intézmények alkalmazásával olyan jogszabályi környezetet teremthet, ami a különleges jogrenddel szembeni alkotmányjog-dogmatikai és alkotmányossági követelményeket nem elégíti ki. Egyetlen kérdést kiemelve, alapvető feltétel, hogy a különleges jogrend rendkívüli korlátozó intézkedéseire csak akkor kerülhessen sor, ha egyértelműen igazolható, hogy a veszélyhelyzet másként (hagyományos eszközökkel) nem kezelhető.

Ezzel szemben okkal volt felvethető, hogy a rendeleti kormányzás körében hozott tavaly tavaszi intézkedések zöme – például a szűrővizsgálatok, az elkülönítés, a megfigyelés a karantén, de még a kontaktkutató vagy az iskolabezárások is – az egészségügyi törvény és a felhatalmazásán alapuló alacsonyabb szintű jogszabályok járványügyi rendelkezései alapján is megoldhatók lettek volna. Több mint tíz éve olvasható az egészségügyről szóló törvényben az is, hogy az ott részletezett korlátozásokat – amiket egy valóságos rendeletdömpingben szabályozottak szerint el kellett szenvednünk – nemzetközi horderejű közegészségügyi-járványügyi szükséghelyzet előidézésére képes, *„korábban ismeretlen vagy szokatlanul súlyos formában, illetve a megszokottnál lényegesen nagyobb gyakorisággal, járványosan előforduló betegség vagy állapot”* esetén is alkalmazni kell. Már tíz éve mintha látnokok lettünk volna. Hasonló előrelátás jellemezte a kataszt-

rófavédelmi törvényt is. Vagy egyszerűen csak számoltunk a realitásokkal.

A tanulmány megírásának időpontjában még csak terv volt az alaptörvény kilencedik módosítása, bár a javaslat elfogadásához nem férhetett kétség. A decemberben hatályba lépett változtatásról Vörös professzor már előzetesen megjegyezte, hogy az a veszélyhelyzet fogalmát teljesen képlékenyvé teszi, miáltal a fogalom a jobbiztonság követelményével összeegyeztethetetlené válhat.

A diszfunkcionális hatásokra figyelmet Rácz Lillának a rendeleti kormányzás körébe tartozó jogszabályokat rendszerező és bemutató alapos tanulmánya is. A szerző többek között arra a következtetésre jut, hogy a kormány aktsaiban több olyan rendelkezés is helyet kapott, amelyek bevezetését a veszélyhelyzet megelőzésével, illetve következményeinek csökkentésével nem vagy nehezen lehet kapcsolatba hozni.

Bárd Petra a járvány miatti bünbaknak tekintett csoportokat vizsgálva azt igazolja, hogy „emberarcú, racionális szakpolitikával megálljt lehet parancsolni a tudatlanságból fakadó bosszúnak, kegyetlenségnek, brutális ösztönöknek és agresszióknak”. Az ellentétek és egyenlőtlenségek szülte diszkrimináció és rasszizmus problémáját markánsan érzékelteti a Kovács–Lőrincz–Pap szerzőtrío tanulmánya is. Halász Iván a pandémia kezelésében a környező országok ombudsmanjainak személyiségét habitusát és emberi jogi felfogását is lényegesnek tartja, hangsúlyozva, hogy az autoritás és a társadalmi elfogadottság kiélezett helyzetekben különösen meghatározó lehet. Hoffmann Tamás és szerzőtársai elengedhetetlenek tartják a Nemzetközi Egészségügyi

Rendszabályok érdemi újra kodifikálását, hogy ezáltal hatékonyabban kezelhetők legyenek az esetleges újabb járványok. Tímár Balázs úgy látja, hogy a jogalkalmazó szervek a polgári eljárásokban jól és gyorsan reagáltak a járványhelyzet okozta nehézségekre, s például az elektronikus kapcsolattartás terén szerzett „kényszerű” tapasztalatok később is kamatoztathatók. Balázs István és Hoffman István a közigazgatási jog változásait vizsgálva megállapítja, hogy a járványveszély idején alapvetően erősödtek a centralizációs tendenciák, amelyek olykor a helyzet által megkövetelt közvetlen és azonnali beavatkozás szükségességén túlmutattak. Ezt részben ellensúlyozta, hogy a polgármesterek felhatalmazást kaptak a szigorúbb kijárási szabályok lokális megalkotására, bár ezzel vállalniuk kellett e döntések társadalmi hatásainak terhét is. A korlátozások természetesen nemzetközi vonatkozásokban is erőteljesen éreztették hatásukat. Ezek kihatottak a tagállamok közötti szabad mozgásra (Fridery Réka írása) a nemzetközi kereskedelemre (Gruszczynski Lukasz tanulmánya), de érintették például a légitfuvarozók kárfelelősségét is (Sipos Attila elemzése).⁴

⁴ A kötet bemutatóján Lamm Vanda professzor asszony elsősorban a kérdéskör nemzetközi jogi vonatkozásait vizsgálva elismerően szólt az általában problémaérzékeny tanulmányokról, ugyanakkor bizonyos hiányérzetének is hangot adott. Véleménye szerint indokolt lett volna a helyzet kezelésével kapcsolatban kritikaként többek között azt is megfogalmazni, hogy az alapvető nemzetközi egyezményekben részes tágallamoknak az alapokmányokban foglaltaktól való eltérésről, illetve a jogok felfüggesztéséről, korlátozásáról vállalt kötelezettségeiknek megfelelően haladéktalanul értesíteniük kellett volna az egyes szerződésekben részes többi államot. Ez a megfelelő információ kölcsönös átadása, de a nemzetközi kont-

Talán megbocsátható, hogy magam, büntetőjogász lévén különös érdeklődéssel olvastam a szűkebb szakterületemhez kötődő írásokat.

Ambrus István tanulmánya a járvány kapcsán szóba jöhető bűncselekmények alapos elemzésével tűnik ki, s tőle megszokott módon egyes dogmatikai kérdésekre is kitér. Olykor a szabályozás módját, tartalmát tekintve az én ízlésem szerint lehetett volna kicsit kritikusabb. A *rémhírterjesztés* (Btk. 337.§) kapcsán például nehezen igazolható, hogy mi indokolta ebben az *egyetlen tényállásban* a „különleges jogrendet” – mintegy a bizonytalan jövőre prolongálva e büntetőjogtól idegen és ideiglenes hatályú fogalmat – kifejezetten nevesíteni. A szerző a bűncselekmény új fordulatának elemzése kapcsán utal ugyan arra, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint tények „elferdítve” történő állítása olyan mérvű kell hogy legyen, ami már lényegében a valótlan tényállítással (vagy híreszteléssel) azonos, ez azonban távolról sem megnyugtató, hiszen ha ez tényleg egyértelmű lenne, akkor a „valótlan” jelző mellett az „elferdítve” határozószó törvényi nevesítésére szükség sem lenne. Így viszont szubjektív megítélés kérdése is lehet, hogy ha valamely tény nem minősíthető eleve ugyan valótlanak, vajon „elferdített”-nek tekinthető-e, ha nem teljesen felel meg az értékelő valóságról kialakított elképzelésének (jobb, de nem megnyugtatóbb esetben információinak). Konkrét ügyek tapaszt-

roll érdekében is fontos lett volna. Az értesítési kötelezettségnek azonban az érintett államoknak csak töredéke tett eleget, sajnos mi sem. Lásd részletesen: LAMM Vanda: „COVID–19 és a jogok korlátozása, különös tekintettel az emberi jogi egyezményekben foglaltakra” *Jog-Állam-Politika* 2020/különszám, 95–105.

talatai figyelmeztettek arra a veszélyre, hogy az „elferdítés” és a bloggerek, újságírók következtetései, véleményei közötti határvonal – az utóbbi megnyilvánulások kriminalizálásával – legalábbis a rendőri jogalkalmazás folyamatában szelektív módon áthelyeződött. Mindez persze az ügyészség által vagy később, a bírósági eljárásban valóban korrigálható, de őrizetbe vételhez, előállításához gyakran elég volt. Jogbiztonsági kérdésnek tekinthető az is, aminek gyakorlati jelentősége csak most mutatkozott meg, hogy míg a Btk. a „csoport” fogalmát egzakt módon meghatározza – legalább három személy, Btk. 459. § (1) bekezdés 3. pont –, a rémhírterjesztés tényállásában szereplő „nagyobb csoportról” hallgat.

A szerzővel egyetértve, valóban voltak olyan – igaz partikuláris – hibás értelmezési kísérletek is, amelyek az egész ország területét büntetőjogi értelemben „közveszély színhelyének” kívánták minősíteni. A közveszély persze bizonyos helyeken, szűkebb körzetekben, közösségekben valóban fennállt. Nem lehet ezért mellett sem szó nélkül elmenni, hogy a jogalkotás pontatlanságai és a jogalkalmazás következtelenségei a *közveszéllyel fenyegetés* (Btk. 338. §) miatt indult (általában teljesen alaptalan) büntető eljárások kapcsán is éreztették hatásukat. Ezt a bűncselekményt lényegében az követi el, aki valótlanul állítja, hogy közveszéllyel járó esemény bekövetkezése fenyeget. Így aligha lehetett az, aki olyan állításokat tesz közzé – akár hiányosan vagy pontatlanul, tehát bizonyos értelmezések szerint „elferdítve” –, melyek szerint „már [tavaly] januárban voltak fertőzöttek”, vagy amelyek alapján kétségbe vonhatóak a fertőzöttekre és az elhunytakra

vonatkozó hivatalos vagy helyi statisztikai adatok.

A bűncselekmények katalógusa teljesebbé tehető a karantén okozta családi feszültségek által kiváltott konfliktusok kriminalizálódásával. Már is kimutatható az ismertté vált *kapcsolati erőszakok* (Btk. 212/A. §) számának bizonyos növekedése. Tudjuk, hogy ezek sokszor nem feltétlenül testi sértésben öltenek testet. Érdemes lenne később megvizsgálni, hogy e területen milyen mértékben érvényesültek (valószínűsíthető) járványspecifikus változások.

Kritikusabb Hollán Miklós, aki a járványügyi szabálysértés és bűncselekmény kapcsolatát vizsgálva nem talált arra logikus magyarázatot, miért csak a COVID-dal kapcsolatos rendészeti jellegű szabályszegéseket minősítette a jogalkotó bűncselekményből szabálysértéssé. Véleménye szerint az esetleges csekélyebb társadalomra veszélyesség konzekvenciáit – ha az egyáltalán valóban megállapítható – bármilyen típusú járvány kapcsán elkövetett szabályszegésekre vonatkozóan le kellett volna vonni. A szerző megkísérli feltárni a selektív szabályozás indokát, ám erre nézve – a jogalkotó szándékának kifejezésére hivatott indoklás hiányában (sokszor persze annak birtokában is) – csak feltevéseink lehetnek. Remélem, nem az a pár éve a nyelvvizsgabotrányok kapcsán megfigyelhető effektus érvényesült itt is, hogy határozott zéró toleranciát hirdtünk, kivéve, ha valami tömegesen fordul elő.

Érdeklődéssel vegyes aggodalommal olvashatjuk fiatal kollégánk Czebe András tanulmányát is, aki a vírus-helyzet és az európai szervezett bűnözés összefüggéseit vizsgálja. Ha szabad tanácsolnom, e körben bizonyos

óvatosság indokolt, vagy legalábbis annak hangsúlyozása, hogy egy bő év tapasztalatai alapján még nem a tényleges hatások, legfeljebb bizonyos kriminogén tényezők mérhetőek fel, amelyek a tendenciák prognosztizálására, felerősödésük valószínűsítésére elegendőek. Mára például a szervezett bűnözés fogalma amúgy is átértékelődött, azt lehet mondani, hogy bizonyos fokú szervezettség a legtöbb, egymástól sokszor struktúrájában, jellegében eltérő terület kriminalitásában egyaránt tetten érhető, s a módszerek „kifinomultabbá válnak” sem elsősorban a járvány számlájára írható.

Végül talán annyi megengedhető e recenzió keretein belül is, hogy a tavaly decemberben lezárt kötet keretein kicsit túlterjeszkedve, a harmadik hullám egy újabb büntetőjogi konzekvenciáját is megemlítsen.

Utoljára 1945-ben, még közvetlenül a világháború következményeit nyöggve fordult elő Magyarországon, hogy az akkori Ideiglenes Nemzeti Kormány bűncselekményeket kormányrendeletben szabályozott (pl. 820/1945.M.E. számú rendelet egyes közellátási bűncselekményekről).

Most ezt, közel nyolcvan év elteltével ismét meg kellett érnünk, ráadásul a büntetőjogi reakció ezúttal mintha kissé túlméretezett lenne. A 220/2021. (V.1.) számú Korm. rendelet a védeltségi igazolással való visszaélés elleni szigorúbb fellépés jegyében a gondatlan emberöléssel azonos súlyú cselekményként kezeli (öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti), például az igazolványhoz kapcsolódó hamis magánokiratok készítését (pl. akár alakilag valótlan orvosi igazolás kiállítását) is, jóllehet más hamis magánokirat *készítése* önma-

gában egyáltalán nem bűncselekmény. Kriminálizálja a rendelet a védettségi igazolással kapcsolatos adat információs rendszerbe történő bevitelét is, ami más adat kapcsán szintén nem bűncselekmény [Btk. 423. § (2) bekezdés b) pont].

A rendelet utal ugyan az Alaptörvény 53. cikkének (2) bekezdésére – ami a kivételes rendeleti szabályozás alapja – ám ezt kontextuális szempontból alig értelmezhető módon fogalmazza meg,⁵ s van olyan vélemény is, ami a *nullum crimen sine lege* elvének korlátozhatóságát legalábbis eleve vitathatóvá teszi.⁶

⁵ A rendelet érdemi szövege így kezdődik: „A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 4. § (1) bekezdésétől eltérően, aki a SARS-CoV-2 koronavírus elleni védettség igazolásáról szóló kormányrendeletben meghatározott a) hamis közokiratot vagy magánokiratot készít... stb.” Ám az idézettekkel ellentétben nyilvánvalóan nem maga a tényállás „*tér el*” a Btk. 4. § (1) bekezdésében foglaltaktól (a *nullum crimen sine lege* elvétől), hanem az általános, békeidőben mellőzhetetlen *jogalkotási metódus*. Nyilván helyesebb lett volna az eltérés lehetőségét a rendelet „preambulumába” foglalni: „A Kormány az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésében meghatározott eredeti jogalkotói hatáskörében, figyelemmel a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 51/A. §-ára, a 3. § tekintetében az Alaptörvény 53. cikk (3) bekezdésében meghatározott eredeti jogalkotói hatáskörében, a koronavírus-világjárvány elleni védekezésről szóló 2021. évi I. törvény 2. § (1) bekezdése szerinti országgyűlési felhatalmazás alapján, az Alaptörvény 15. cikk (1) bekezdésében meghatározott feladatkörében eljárva, a Btk. 4 § (1) bekezdésében foglaltaktól eltérve, a következő – ideiglenes hatályú – bűncselekményt alkotja...”

⁶ Szomora Zsolt óvatosan fogalmaz ugyan, de a problémát érzékelteti: „A rendeleti szintű szabályozásra az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdése teremt a veszélyhelyzeti jogrendben alapot, fontos azonban kiemelni, hogy ezen alaptörvényi felhatalmazó normának a rendeleti jogalkotás tárgykörét a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elvével összefüg-

Irodalmi idézettel kezdtem, hadd fejezzem be azzal.

Fiatalkorom egyik kedves olvasmánya volt egy szerb író, bizonyos Braniszláv Nusić humoros önéletrajza, aminek azt a címet adta, hogy *Jókedvemben írtam*. Nos, bizonyára egyetért az olvasó velem abban, hogy a kötetben szereplő tanulmányok szerzői közül valószínűleg egyikük sem jókedvében írta, amit közzétett. De biztos, hogy felelősséggérettől áthatva, segítőkészen, a kötet címét szem előtt tartva, vagyis a helyes, pontos diagnózis felállításának szándékával. Egy ideje sok szemrehányás éri a kutatásokkal foglalkozó jogászokat. Azt róják fel nekünk, hogy nincs a munkánknak gyakorlati haszna, alapkutatásokkal bibelődünk az alkalmazhatóság igénye és lehetősége nélkül. Nos, úgy vélem, a hasonló pontos láttelek készítése és nyilvánosság elé tárása határozott válasz lehet e vádakra. Mert nem csak az orvostudományról, a jogról is elmondható, hogy pontos diagnózis nélkül nincs, nem alkalmazható megfelelő terápia sem. S reméljük, hogy ezt a döntéshozók is tudják. Hozhatnak és sajnos néha hoznak is – akár jóindulattal, rosszabb esetben küldetéstudattól fűtve, máskor egyéni ambíciókat is táplálva – olyan döntéseket, amik a körültekintően feltárt és értékelt tényeket nem veszik figyelembe. Ám ha így járnak

gésben explicite korlátozó 54. cikk (1) bekezdésében meghatározott kivételszabállyal való viszonyrendszere alkotmányjogilag tisztázatlan. Arra sem AB gyakorlat, sem szakirodalmi állásfoglalás nem létezik. A mostani rendeleti jogalkotás jó alkalmat jelenthet ennek a viszonyrendszernek a feltárára.” A koronavírus-védettségi igazolásokkal való különböző visszaéléseket a Btk.-nál szigorúbban bünteti egy friss kormányrendelet, erről lásd: <https://jogaszegylet.hu/jogelet/>.

el, az bizony félrekezeléshez, „politikai műhibához” vezet, ami még békeidőben is súlyos, olykor jövátehetetlen következményekkel járhat.

Ennek elkerüléséhez, reményeim szerint ennek a kötetnek a tanulmányai is hozzájárulhatnak.

Ha jó kedvvel nem is, jó szívvvel ajánlom olvasásukat.

*Tóth Mihály**

* Kutatóprofesszor, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4. E-mail: *toth.mihaly@tk.hu*.